

Axel Emanuel Holmbergs minne i Bro

Av Sven Rydstrand

Ur LP 1982-09-03

Bland de många adjunkter den gamla prosten Thudén i Bro hade var även den bekante bohuslänske hävdatecknaren Axel Emanuel Holmberg. Denne kom till Bro strax efter sin prästvigning 1841 och stannade här till 1842. Hans tid i Bro torde dock knappast varit mer än ett halvår.

Under denna sin tid i Bro, arbetade Holmberg mest på sitt blivande stora verk: "Bohusläns historia och beskrivning", vars första del utkom redan 1842, då Holmberg fått transport till Tjörn. Han skrev också de mesta av boken under sin tid i Bro. Prosten Thudén hjälpte honom på många sätt. Prosten var ju en stor kännare av Bohuslän. Han var född i Uddevalla av gammal bohuslänsk köpmanssläkt, och han hade under många år varit lärare vid Gustafsbergs barnhusskola. Prosten hade också skrivit en hel del om Bohuslän, men han gav aldrig ut det från trycket.

Holmberg däremot var ju ingen bohuslänning. Född i Stockholm 1817, hade han växt upp i Grimeton i Halland, och blott en kort tid, då han varit inspektor på Ströms säteri, hade han gjort bekantskap med bohusläningarna. Förunderligt är därför, att han redan under sitt första prästår hade så stort intresse för landskapet och så utomordentliga kunskaper om dess folk och historia. Ännu underligare är, att han redan då hunnit besöka varje socken och samla in allt material. Säkerligen har prosten Thudén bidragit till Holmbergs arbete med mera, än som hittills är känt. En djupgående undersökning härom skulle kanske - i den mån den är möjlig - ge oväntade resultat.

Holmberg betygar ju i första delen av sitt arbete sin tacksamhet mot prosten Thudén för dennes bistånd. Men han nämner inte på vad sätt prosten bidragit till bokens tillkomst. Men åtminstone i skildringen av Stångenäs härad märker man tydligt, att det är Thudéns åsikter, som förs fram. T.ex. när det gäller omdömet om befolkningen i häradet, och när det talas föraktfullt om Lysekils kyrkas nya torn. Ingen hade varit mera emot detta kyrkbygge än prosten Thudén: (Märk, att Bruzevitz i andra upplagan av Holmbergs arbete ändrat en hel del och strukit åtskilligt. Man måste därför alltid ha första upplagan till hands, om man riktigt skall kunna studera Holmberg.)

Holmbergs egen forskarhåg och forskarförmåga fanns det dock inget fel på. Den var ganska stor även under tiden i Bro. Natt och dag, närhelst han hade någon ledig stund, låg han ute i markerna och letade efter fornminnen, han snokade över varenda åker för att finna stenverktyg, när bönderna plöjde eller harvade. Rätt mycket hittade han också. Synd bara, att han sedan sålde alltsammans till Stockholms museer eller till privata samlare. Därigenom gick tyvärr oersättliga värden förlorade för hembygdens forskare.

De fasta fornlämningarna intresserade ju också Holmberg. Han undersökte, antecknade och beskrev. Bl.a. upptäckte han den stora hällristningen på Wese, som var dold under ett tjockt lager av jord. Hade han haft längre tid på sig, skulle han säkerligen även hittat de andra hällristningarna i socknen. Nu upptäcktes inte dessa förrän bortåt åttio år därefter, då tyvärr en hel del av dem redan förstörts genom stenhuggarnas åverkan.

Tyvärr intresserade sig Holmberg föga för den folkliga traditionen, de gamla sagorna och sägnerna. Detta är mycket att beklaga. Ty om Holmberg satt igång med en insamlingsverksamhet av folkligt material i likhet med den, som bonden Olaus Olsson i Bräcke fullbordade ungefär ett helt sekel senare, vilket resultat skulle han då inte ha nått med den energi och uthållighet, som han besatt i allt annat. Vi hade då fått reda på mycket, som nu för alltid är förlorat.

Nu såg han istället ofta med förakt ned på, vad allmogen ännu berättade och ansåg det inte alltid värt att anteckna. När han angav någon tradition, skulle denna i regel vara berättad av prästerna eller andra lärda män, och för övrigt var han ej rädd för att själv sätta formen på det. Men vi får besinna, att prästerna inte alltid var kännare av traditionens ursprung. De var ju i många fall inte ens bohuslänningar, varför deras berättelser inte alltid kunde vara pålitliga. Annat hade förhållandet varit, om Holmberg i större utsträckning frågat bönderna och ordagrant återgivit deras berättelser.

Det har berättats i Bro, att när Holmberg ute i naturen ägnade sig åt sitt forskningsarbete, brydde han sig föga om väder och vind. Genomblöt låg han

ofta under regnvädersdagar och grävde i de gamla gravarna eller plockade sten i de stora rösen på bergen. Det är klart, att han redan då grundlade den sjukdom, som så tidigt skulle ända hans liv. Han gick så helt upp i sin forskning, att han inte ansåg sig ha tid att tänka på andra saker och ting. Dock predikade han utmärkt på söndagarna, sägs det. Han behövde aldrig några långa förberedelser för predikan. Enligt andra berättare extemporerade han alltid på predikstolen.

Ett minne från Holmbergs tid i Bro är den s.k. Ryssiska fonden, ett belopp på några hundra kronor, varav räntan årligen utdelas till den äldste soldaten i socknen. Det var Holmberg, som under sin vistelse i Bro satte i gång med en insamling till förmån för en gammal soldat, som hette Ryss. Denne, som f.ö. var en ganska originell man, bl.a. kvinnohatare, hade haft en liten stuga, men till följd av olyckliga omständigheter hade han måst lämna densamma till sina fordringsägare. Ryss lär nämligen ha varit alltför snäll, och därför lurades han av elakt folk. Stugan hade stått på Herrenäset.

Holmberg tyckte synd om den gamle soldaten, varför han utfärdade ett upprop om penninginsamling till en fond, varav Ryss skulle få årliga bidrag. Uppropet undertecknade Holmberg med orden: *"Skänk en slant till den gamle kvinnohataren!"* Det lär också ha influtit rätt mycket efter den tidens förhållanden. Ryss fick härav en nödtorftig bärgning, så länge han levde. När han dog år 1854, fanns det som sagt några hundra kronor kvar. Och härav får ännu i dag den äldste soldaten i Bro en årlig påminnelse om Axel Emanuel Holmbergs hjälpsamhet och omtanke.

För övrigt lever det ännu kvar i Bro många historier om "den glade prästen", som Holmberg kallades. En del av dessa berättas ju även från andra håll, varför ursprunget är svårare att fastställa. Här skall blott anföras några historier, som absolut kan anses härstamma från Bro.

En gång vid Holmbergs förhör i Bro kyrka, frågade han en bondgubbe efter förklaringen till den tredje artikeln: *"Jag tror, att jag icke av mitt eget förnuft och kraft..."* o.s.v. Gubben läste emellertid fel och sade: *"Jag tror att jag icke har mitt eget förnuft!"* När gubben sedan inte kunde mera, utbrast Holmberg: *"Det tror jag också, att du inte har!"* Varefter det blev allmän munterhet bland de församlade på den okunnige gubbens bekostnad.

En annan berättare omtalar, att Holmberg vid ett tillfälle var ute och åkte i en kärra, då han plötsligt mötte "Skam sjölv" i egen hög gestalt. Den fruktade potentaten skruvade av det ena hjulet på kärran, för att prästen skulle köra ihjäl sig. Men Holmberg var så svår, att han befallde Skam att lägga hjulet upp i kärran samt med båda händerna hålla i hjulaxeln, under det prästen i vildaste galopp körde hem till prästgården i Bro. När de hunnit dit, var Skam alldeles

uttröttad, och han blev då liksom uppslukad av jorden, sägs Holmberg ha berättat.

En gång lyste Holmberg upp från predikstolen, att *"den, som förlorat en större sedel förra söndagen mitt framför lilla kyrkdörren, kan återfå densamma hos pastorsadjunkt Holmberg."*

Efter mässans slut kom då flera av bönderna fram till prästen och berättade, att de tappat precis en sådan sedel på denna plats just förra söndagen. Då slog Holmberg samman händerna och utropade till böndernas stora förvåning: *"Det var egendomligt, att jag inte kunnat hitta någon enda av alla dessa sedlar, som tappats precis på samma ställe! Nej, mina goda vänner. Holmberg lurar I inte!"*

Holmberg sägs i Bro som på andra platser ha varit en kraftnatur men med ett folkligt och tillgängligt sätt. Han var också mycket hjälpsam och frågade aldrig efter någon bekvämlighet för egen del. När han kom ut till de gamla, fattiga ute i de små stugorna, gav han dem ofta sina sista slantar, fastän han ju ofta själv hade det mycket dåligt ställt ekonomiskt. Det fattiga folket tyckte därför mycket bra om Holmberg. På hans tid fanns inte ordet "socialism" och det var också mycket omodernt att hysa förbarmande med de små i samhället. Därför att Holmberg ömmade för dem och gärna ville bedriva smått med de förmögna och ansedda klasserna, stod han inte i gunst hos de ledande männen i socknen. Det gjorde han inte sedan heller, vart han än kom.

När Bro sockens sena innebyggare kan skryta över, att det i deras prästgård bott två av Bohusläns hävdateknare och skildrare - Oedman och Holmberg -, så må detta också förplikta till att de vörda deras minne. Dessa korta anteckningar har velat bidra här till.